

ՊԵՏԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՁԵՎԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ, ԱՌԱՎԵԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԹԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Շուշանիկ Վարդերեսյան

ՀՀ ՆԳՆ ոստիկանության ՊԾ ԵԲԳ,
ավագ պարեկ, ոստիկանության ավագ լեյտենանտ,
ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ
DOI:10.63925/18294847-2025.op20-09

Համառոտագիր: Սույն հոդվածը նպատակ ունի ոչ միայն վերլուծել պետական կառավարման գոյություն ունեցող ձևերը, այլև հասկանալ դրանց ազդեցությունը հասարակության վրա՝ թե որքան են դրանք նպաստում քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության, սոցիալական արդարության, տնտեսական կայունության և ընդհանուր բարեկեցության ապահովմանը: Ամբողջ աշխարհում փոփոխվող աշխարհաքաղաքական և տնտեսական իրավիճակները հաճախ ստիպում են պետություններին հարմարվել նոր մարտահրավերներին ու վերափոխել իրենց կառավարման մոդելները՝ հետագա կայունության և համաշխարհային մրցունակության համար:

Այդ պատճառով, հոդվածի շրջանակներում կարևոր է բացահայտել, թե ինչպիսի արտաքին և ներքին գործոններ են ազդում պետության կառավարման մեթոդների ընտրության վրա:

Թեմայի ուսումնասիրությունը կարևոր է, քանի որ այն հնարավորություն է տալիս հասկանալու, թե ինչպես են առկա կառավարման համակարգերը կարողանում արձագանքել ժամանակակից մարտահրավերներին, և թե ինչպիսին են լինելու այն քայլերը, որոնք պետք է ձեռնարկվեն, որպեսզի մեր օրվա պայմաններում պետական կառավարման ձևերը լինեն արդյունավետ ու կայուն:

Բանալի բառեր: Պետական կառավարում, կառավարման համակարգ, պոլիտեիա, արիստոկրատական կառավարում, դեմոկրատիա, նախագահական հանրապետություն:

Ներածություն. Պետական կառավարման ձևը որոշում է այն, թե ինչպես պետք է կազմակերպվեն պետության գործառույթները, ինչպես են ներկայացվում վարչական մարմինները, թե ինչպես են մշակվում քաղաքական ու սոցիալական նախաձեռնությունները, և ինչպիսի մեխանիզմներով է ապահովվում հանրային ծառայությունների մատուցումը: Այսօր, առավել քան երբևէ, անհրաժեշտություն է առաջացել պարբերաբար վերանայել պետական կառավարման ձևերն ու կառուցվածքները՝ հաշվի առնելով տեխնոլոգիական զարգացումները, գլոբալիզացիան և հասարակական պահանջները:

Հիմնական հետազոտություն. Ներկայումս մենք ապրում ենք թվային դարում, որտեղ տեղեկատվության տարածման արագությունը և կոմունիկացիայի նոր ձևերը փոխել են ինչպես հասարակության, այնպես էլ պետական կառավարման գործառույթները:

Կառավարման ձևերի փոփոխությունը կապված է նաև երկրի տնտեսական, քաղաքական, սոցիալական և մշակութային առանձնահատկությունների հետ, որոնք նպաստում են նոր գործիքների ու մեթոդների ներդրմանը: Կառավարման ձևերը կարող են լինել դիկտատորական կամ դեմոկրատիկ, դաշնային կամ միացյալ՝ կախված երկրի համախմբման մակարդակից ու կառավարման կառուցվածքից:

Այսօր շատ երկրներում, այդ թվում նաև Հայաստանում, առկա է օրենսդրական ու կառավարման համակարգի արդիականացման գործընթաց, որը ներառում է որոշակի փոփոխություններ՝ թե՛ պետական մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացման, թե՛ քաղաքացիների մասնակցության մակարդակի բարելավման նպատակով:

Արդյունքում՝ պետական կառավարման արդի ձևերը պետք է կարողանան ավելի մոտիկ կապ հաստատել քաղաքացիների հետ, ապահովել թափանցիկություն և մասնակցություն, ինչն էլ այսօր դառնում է ոչ միայն անհրաժեշտություն, այլև հանրային պահանջ:

Պետական կառավարումը՝ իբրև նպատակամղված գործունեություն, հանդես է գալիս որպես հասարակական կյանքի կարևորագույն մաս և բնորոշվում է վերջինիս

վիճակով՝ կարիքներով և շահերով: Միևնույն ժամանակ, պետության կենսագործունեության օբյեկտիվ օրենքները սոցիալական կառավարման այն օրենքներն են, որոնք ունեն ինֆորմացիոն բնույթ¹:

Կառավարման ընթացքում սուբյեկտիվ գործոնը սերտաճվում է օբյեկտիվ գործոններին, կառավարման ներքին տրամաբանությունը՝ կառավարվող օբյեկտի փոփոխության և գործունեության տրամաբանությանը: Այս դիալեկտիկայի էությունը սուբյեկտի օբյեկտիվացման և օբյեկտի սուբյեկտիվացման մեջ է:

Կառավարման օրենքները, ի տարբերություն իրավական օրենքների, որոնցով բնորոշվում են հասարակական իրավահարաբերությունները, նկարագրում են ամբողջական պետական մեքենայի և նրա կառավարման մարմինների, կառավարող համակարգի և սոցիալական միջավայրի, ինչպես նաև կառավարող սուբյեկտի և կառավարվող օբյեկտի միջև առկա այն ընդհանուր փոխհարաբերությունները, որոնք, ունենալով անհրաժեշտ, կրկնվող և էական բնույթ, տրվում են գիտատեսական մեկնության:

Պետական կառավարման օբյեկտիվ օրենքների համապատասխանելիությունն իրական կյանքին չափորոշվում են կառավարչական հարաբերություններում սուբյեկտի բազմազան գործողություններով դրսևորված այն էականորեն նշանակալի արդյունքներով, որոնք օժտված են պարբերական կրկնողությամբ: Սոցիալական միջավայրի վիճակից, այդ թվում՝ հասարակական համակարգի կառուցվածքից կախվածության մեջ գտնվող կառավարչական պրոցեսի վերլուծությունն ինֆորմացիոն մոտեցման հետևողական կիրառման դեպքում հանգեցնում է պետական կառավարման կառուցվածքային և գործառութային յուրահատուկ օրենքների բացահայտմանը:

«Կառավարում» կամ «իշխում» հասկացությունը քաղաքական գիտության կարևորագույն կատեգորիաներից է: «Քաղաքագիտության առարկան է»՝ Ըստ Հ. Լասուելի՝ «իշխանությունն ու դրա կրողները», ըստ Ռ. Դալի՝ «իշխանության, տիրապետման կամ հեղինակության» իրականացումը, ըստ Դ. Իստոնի՝ բուն քաղաքականությունը «արժեքների իշխանական բաշխումն է»²:

¹ Տե՛ս Քալաշյան Վ., «Պետական կառավարման համակարգի զարգացման հեռանկարները և առաջնահերթությունները», Երևան, «Նորավանք» գիտակրթական հիմնադրամ, 2003թ., 81 էջ:

² Տե՛ս Мельвиль А. Ю. էջ 324-328:

իշխանությունն այն առանցքն է, որի շուրջ ձևավորվում և ամրագրվում են քաղաքական գիտությունների ուսումնասիրության տարբեր օբյեկտներն ու ուղղությունները:

Իսկ ինչպիսի՞ն են լինում իշխանության ձևերը, այսինքն, մեր բնորոշմամբ՝ քաղաքական կառավարման ձևերը, առաջնահերթ պետք է հենց դա հստակեցնել:

«Կառավարություն» տերմինը վերաբերում է այն ինստիտուտներին ու գործընթացներին, որոնց շրջանակներում սովորաբար ընդունվում են կոլեկտիվ ու, դրա հետ մեկտեղ, որպես կանոն, իրականացման համար պարտադիր որոշումներ:

Քաղաքական համակարգը կամ ռեժիմն ավելի լայն հասկացություններ են. ներառում են ոչ միայն իշխանության մեխանիզմները և պետության ինստիտուտները, այլև այն կառույցներն ու գործընթացները, որոնց միջոցով պետությունը համագործակցում է հասարակության հետ³:

Հասարակության կառավարման մինչ օրս ամենաարդյունավետ ինստիտուտը եղել է պետությունը: «Պետությունը քաղաքական համակարգի հիմնական ինստիտուտն է, որը կազմակերպում, ուղղորդում և վերահսկում է մարդկանց, հասարակական խմբերի, դասակարգերի ու ասոցիացիաների համատեղ գործունեությունն ու հարաբերությունները: Պետությունը նշանակալի է նրանով, որ նրա ձեռքում են կենտրոնացված իշխանությունն ու ռեսուրսները, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս կառավարելու ու նպատակաուղղված կարգավորելու սոցիալական հարաբերությունները: Պետությունը քաղաքական իշխանության հատուկ կազմակերպություն է, որն ունի սովերենիտետ և իր հրամանների համապարտադիր բնույթ»⁴:

Մշտապես քաղաքական մտածողների ուշադրության կենտրոնում է եղել այն հարցը, թե ինչո՞վ է տարբերվում կառավարման մի ձևը մյուսից: Դեռևս Ք.ա. 4-րդ դարում Արիստոտելը նախաձեռնեց քաղաքական ռեժիմների դասակարգման մեզ հայտնի առաջին փորձը:

³ Տե՛ս Նոյն տեղում էջ 331-335:

⁴ Տե՛ս С. В. Решетникова, էջ 123:

18-րդ դարի սկզբներին շրջանառության մեջ դրվեց երկրները միապետությունների ու հանրապետությունների, ինքնակալությունների ու սահմանադրական ռեժիմների բաժանման պրակտիկան:

20-րդ դարում ի հայտ եկան նոր, առավել յուրօրինակ դասակարգումներ, որոնցից «Սառը պատերազմի» ժամանակահատվածում երկրագնդի քաղաքական քարտեզը բաժանված էր «Երեք աշխարհների», որում համաշխարհային քաղաքականությունը հանգեցվում էր ժողովրդավարության ու ամբողջատիրության միջև հակամարտության:

Այսօր այդ դասակարգումը հնացած է՝ մասնավորապես կապված այնպիսի քաղաքական գործընթացների հետ, ինչպես կոմունիզմի փլուզումը, Արևելյան Ասիայի հզորացումը և քաղաքական իսլամի կայացումը: Այսօր դեռևս պարզ չէ, թե ինչ են նշանակում այդ փոփոխությունները՝ արևմտյան լիբերալ դեմոկրատիայի համաշխարհային հաղթարշավ, թե՞ ժամանակակից աշխարհի հետագա քաղաքական ֆրագմենտացիա⁵:

Ժամանակակից պետություններին բնորոշ է կառավարման երկու ձև՝ հանրապետություն և միապետություն⁶:

Պետք է նկատել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում 1991 թվականին ընդունված «Անկախ պետականության հիմնադրույթների մասին» սահմանադրական օրենքով, ինչպես նաև «Հայաստանի Հանրապետության նախագահի մասին», «Հայաստանի Հանրապետության Գերագույն խորհրդի մասին» օրենքներով նույնպես ձևավորվեց և մինչև 1995 թվականի Սահմանադրության ընդունումը գործում էր պետական կառավարման մի այնպիսի «հիբրիդային» համակարգ, որն իր մեջ ներառում էր ինչպես միայն խորհրդային (սովետական) կառավարմանը, այնպես էլ նախագահական և խորհրդարանական կառավարմանը բնորոշ հատկանիշներ:

Նախատեսվում էին, մասնավորապես, նախագահի և փոխնախագահի պաշտոններ (ինչը հատկանշական է նախագահական կառավարման ձևի համար) և վարչապետի պաշտոն (ինչը բնորոշ է կիսանախագահական և խորհրդարանական կառավարման ձևերին): Ավելին, նախարարների խորհրդի (կառավարության) նախագահի պաշտոնի առկայության պայմաններում, «Հայաստանի Հանրապետության նախագահի մասին»

⁵ Տե՛ս Хейвуд, Э., էջ 28:

⁶ Տե՛ս Додонов В. Н., Ермаков В. Д., Крылова М. А., էջ 91:

օրենքի 8-րդ հոդվածի 7-րդ կետի համաձայն, հենց Հանրապետության նախագահին էր ղեկավարում կառավարության գործունեությունը և նախագահում կառավարության նիստերին:

Պատմության ընթացքում մեծ հետաքրքրություն է ներկայացրել քաղաքական կյանքի և հատկապես պետության տիպաբանության խնդիրը: Պետության առավել վաղ և թերևս հայտնի տիպաբանությունն իրականացրել է Արիստոտելն իր «Պոլիտիկա» աշխատության մեջ (Ք.ա. 4-րդ դ.). հունական պոլիսների ուսումնասիրությամբ նա տարբերակում է պետության ճիշտ և սխալ ձևեր: Ճիշտ է համարում այն պետությունները, որոնց իրական նպատակը համընդհանուր բարիքն է, իսկ սխալ է համարում այն պետությունները, որոնք մղված են միայն կառավարիչների բարիքի ապահովմանը: Ըստ Արիստոտելի՝ պետական կարգն այն է, երբ տիրապետում է օրենքով հաստատված իշխանությունը: Համընդհանուր բարիքի չափանիշից բացի կիրառում է նաև կառավարումն իրականացնող անձանց թվի չափանիշը. մե՞կն է կառավարում, մի քանի՞սը, թե՞ շատերը⁷:

Ճիշտ կառավարման ձևերին է դասվում միապետությունը (թագավորությունը), արիստոկրատիան (լավագույների կառավարումը) և պոլիտեան (շատերի կառավարումը), որոնք հղված են համընդհանուր բարիքին: Յուրաքանչյուր ճիշտ ձևին հակադրում է մեկ սխալ ձև. տիրանիա (հղված միայն կառավարողի բարիք), օլիգարխիա (հղված կառավարող հարուստների բարիք) և դեմոկրատիա (հղված կառավարող բազում աղքատների բարիք) (Аристотель):

Պետական կառավարման ձևերը բարդ ու բազմաբնույթ են, սակայն հիմնականում դրանք կարելի է բաժանել մի քանի հիմնական կատեգորիաների, որոնք կախված են պետության կառավարման բնույթից և հասարակության պահանջներից: Որպես նման տիպերի օրինակներ՝ կարելի է նշել և՛ ժամանակակից, և՛ պատմական համակարգեր:

Դեմոկրատիան այնպիսի պետական կառավարման ձև է, որտեղ իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին: Ժողովուրդն ընտրում է իր առաջնորդներին ազատ ընտրություններով, և այն իրականացվում է բազմաթիվ տարբեր ձևերով:

⁷ Տե՛ս Сморгунов Л. В., էջ 93:

Դեմոկրատական կառավարման ձևերը ենթադրում են ազատություն, հավասարություն, օրենքի գերակայություն և քաղաքացիների մասնակցություն պետական գործընթացներին: Դեմոկրատիան կարող է լինել ուղիղ կամ միջնորդավորված՝ կախված նրանից, թե քաղաքացիները վերականգնում են իրենց իշխանությունն անմիջապես (ուղիղ ժողովրդավարություն) կամ ընտրում են ներկայացուցիչներ, ովքեր կառավարում են նրանց փոխարեն (միջնորդավորված ժողովրդավարություն)⁸: Օրինակ՝ Միացյալ Նահանգների Նախագահական համակարգը կամ Հայաստանի խորհրդարանական համակարգը:

Ապարատային կամ բյուրոկրատական կառավարման ձև: Այս տեսակը հատուկ է այնպիսի համակարգերին, որտեղ պետության պաշտոնյաներն ամենակարևոր գործոններն են: Ապարատային կառավարմանը բնորոշ է կոշտ կանոնակարգերի պահպանումը, և պաշտոնյաները պատասխանատու են ոչ միայն քաղաքական, այլև սոցիալական ու տնտեսական հարցերի լուծման համար: Սա սովորաբար կապված է շատ կառուցվածքային և վարչական գործընթացների հետ, որոնք պետք է հետևեն դրված կանոններին: Այստեղ ավելի կարևոր է աշխատանքի կազմակերպումը, քան քաղաքական գործիչների կամ քաղաքացիների ցանկությունները⁹:

Ազգային կամ միանձնյա կառավարման ձև (Դիկտատուրա): Այս կառավարման ձևը ենթադրում է, որ պետությունը ղեկավարում է մեկ անձ, որի իշխանությունը չի սահմանափակվում ոչ մի օրենքով կամ հաստատությամբ:

Դիկտատուրայում իշխանությունն ամբողջությամբ կենտրոնացած է մեկ մարդու ձեռքում, և քաղաքացիների իրավունքն ու ազատությունները սահմանափակվում են: Իշխանության ղեկավարը որոշումներ ընդունում է առանց հանրային քննարկման կամ ընտրական ընթացակարգերի¹⁰:

Նախագահական կառավարում: Նախագահական համակարգը բնորոշ է այն երկրներին, որտեղ պետության նախագահը կատարում է և՛գործադիր,

⁸ Տե՛ս Ա. Զալինյան, Պետական կառավարման համակարգերի տեսակներն ու առանձնահատկությունները Եր. 2021 էջ 47:

⁹ Տե՛ս Ա. Զալինյան, Մտորումներ պետական կառավարման բարեփոխումների և պետական ծառայության զարգացման մասին Եր. 2020 էջ 11:

¹⁰ Տե՛ս Ա. Զալինյան, «Տեղեկատվական տեխնոլոգիաներ և կառավարում» գիտական աշխատությունների ժողովածու, Եր. 2021 էջեր 10-21:

և՛ աջակցող դերեր,

այնուամենայնիվ,

կարող է նաև լինել սահմանափակված խորհրդարանական վերահսկողությամբ:

Նախագահական կառավարման ժամանակ նախագահի լիազորությունները լինում են ավելի լայն, քան խորհրդարանական համակարգերում:

Նախագահը շատ հաճախ ընտրվում է ժողովրդի կողմից, և նրա իշխանությանը չի զուգորդում խորհրդարանը կամ այլ մարմին:

Խորհրդարանական կառավարման ձևում

իշխանության մեծամասնությունը խորհրդարանի ձեռքում է:

Այս համակարգում կառավարության ձևավորումն ու գլխավորի նշանակումը հիմնականում կախված են խորհրդարանական ընտրություններից: Նախագահի պաշտոնը կարող է լինել հիմնականում խորհրդանշական կամ սահմանափակ, մինչդեռ կառավարության ղեկավարումն իրականացնում է վարչապետը, որն ընտրվում է խորհրդարանի կողմից:

Քաղաքական համակարգի երկու հիմնական խմբերի բաժանումը, մի շարք հատկանիշներով պայմանավորված, քաղաքական համակարգերի հետազոտման հնարավորություն չէր տալիս: Միաչափ չափանիշները միավորում էին քաղաքական համակարգի տիպերի պարունակային կողմը: Ուստի առաջացան քաղաքական համակարգի տարբեր բնութագրական գծերի համադրման հիմքով տիպաբանություններ: Տիպերի դասակարգման չափանիշների քանակից ելնելով՝ առանձնացվում են *երկչափ և բազմաչափ* կոորդինատային համակարգեր:

Երկչափ կոորդինատային համակարգի լավ տարբերակ է առաջադրում **Ռ.Դալը**¹¹՝ այն դնելով պոլիարխիայի էմպիրիկ հիմքում, որը բավական պարզ է և էմպիրիկ համեմատական վերլուծության հիմնական հասկացությունների և հիպոթեզների համար լավ միջոց է: Դալի տիպաբանությունը դասվում է ապրիորի (փորձի վրա չհիմնված) և կոնցեպտուալ տիպաբանությունների շարքին: Այն առաջադրվում է «Պոլիարխիա, Մասնակցություն և ընդդիմություն» գրքի (1971) առաջին մասում¹²:

Դալը իր քաղաքական համակարգի իդեալական տիպերը կերտում է երկու չափանիշների հիման վրա: Առաջինը վերաբերում է թույլատրելի ընդդիմությանը կամ

¹¹ St'ou Dal' P., էջ 427-455:

քաղաքական մրցակցությանը: Երկրորդը վերաբերում է իշխանության համար հրապարակային մրցակցության գործընթացի մեջ բնակչության մասնակցությանը:

Երկու չափանիշներն էլ դիտարկվում են որպես փոփոխականներ և արտահայտվում են համապատասխանաբար թույլատրելի ընդդիմության և քաղաքական մրցակցության աստիճանով և հրապարակային մրցակցության համակարգին մասնակցելու մարդկանց համամասնությամբ:

Համակարգերի տիպերը բաժանվում են այս չափանիշների առկայության կամ բացակայության հիմքով:

Համաձայն առաջարկած չափորոշիչների՝ առանձնացվում է քաղաքական համակարգի չորս տիպ: Եթե ընդդիմություն և քաղաքական մրցակցություն չկա կամ մոտ է զրոյին, իսկ հրապարակային պայքարին մասնակցելու իրավունք ունեցողների համամասնությունը փոքր է, ապա այդ համակարգը «փակ գերիշխանություն» է:

Փոքր մրցակցության և մեծ մասնակցության դեպքում խոսքը վերաբերում է «ներառող գերիշխանությանը»: Մեծ մրցակցության և փոքր մասնակցության համադրումը «մրցակցային օլիգարխիան» է: Իսկ զգալի մրցակցության և մասնակցության դեպքում առաջանում է «պոլիարխիան»: Սովորաբար հնչեցվող դեմոկրատական քաղաքական համակարգին համապատասխանում է պոլիարխիա հասկացությանը: Իրական քաղաքական համակարգերը Դալի սխեմայի մեջ տեղադրելիս թերևս ուղղանկյան մեջ կենտրոնական դիրքում կհանգրվանեն¹²:

Քաղաքական համակարգի տիպաբանության կառուցման որոշ դեպքերում կիրառվում են նաև ընդհանուր հասարակությանը վերաբերող ցուցանիշներ՝ տնտեսական զարգացում, սոցիալ-տնտեսական անհավասարություն, սոցիալական և մշակութային դեֆորմացվածություն: Նման տիպավորման վառ օրինակ է առաջարկում Արենդ Լեյպհարտը: Նա անդրադառնում է կայուն քաղաքական դեմոկրատիայի վերլուծությանը: Ըստ նրա՝ կայուն դեմոկրատիայի պայմաններում բնակչության դիֆերենցացման գործոնը բացատրվում է քաղաքական էլիտայի վարքով:

Հասարակական կառուցվածքում սեգմենտավորումը (հատվածավորումը) և ենթամշակութային պառակտումները կարող են կոմպենսացվել քաղաքական էլիտայի ջանքերով: Այդպիսի իրավիճակ է առկա Նիդեռլանդներում, Բելգիայում, Ավստրիայում

¹² Տե՛ս Նոյն տեղում՝ էջ 427-455:

և Շվեյցարիայում, ուր էլիտաները գործում են համատեղ, որ սոցիալական դիֆերենցվածության դերը նվազեցնեն:

Էլիտաները նաև կիրառում են ենթահամակարգերի արժեքները սեփական հեղինակության բարձրացման համար, ուստի և մեծանում է հավանականությունը, որ էլիտաների միջև պայմանավորվածությունը կընդունվի բնակչության կողմից:

Ըստ այդմ՝ Լեյպհարտը կառուցում է դեմոկրատական համակարգերի իր տիպաբանությունը: Նա կիրառում է երկու չափանիշ. հասարակության կառուցվածքը միատա՞րր է, թե՞ պլյուրալիստական, էլիտայի վարքը թշնամակա՞ն է, թե՞ կոալիցիոն:

Արդյունքում՝ առաջ է քաշում 4 տիպ: Միատարր սոցիալական կառուցվածք և քաղաքական մշակույթ ունեցող դեմոկրատիան թերևս ստաբիլ կլինի: Այդ պայմաններում բազմաքանակ կոալիցիաներ են կազմվում հասարակության տարբեր մակարդակներում:

Լեյպհարտը հավանական է համարում բողոքի այլ ձևերի ի հայտ գալը (ապաքաղաքականացված դեմոկրատիա):

Կոալիցիոն համակարգերում երկակի ֆունկցիաներ են առկա: Մի կողմից՝ մեծ է հավանականությունը պառակտման, իսկ մյուս կողմից՝ տարբեր ենթահամակարգերի էլիտաների համագործակցմամբ հնարավոր է կայունության հաստատում: Սա կոչվում է համագործակցային դեմոկրատիա, երբ էլիտաները գործում են ողջ հասարակության արժեքների հիմքով առաջնորդվելով և պատրաստական են պահպանել երկրի ամբողջականությունը: Համագործակցությունը կերտվում է վստահության և կոմպրոմիսի հիմքով:

Կենտրոնախույս համակարգերում անկայունության վտանգը մեծ է, ինչը կապված է պլյուրալիստական արժեկողմնորոշման և էլիտաների անհամագործակցային ուղղվածության հետ¹³:

Բլոնդելը քաղաքական կառավարման ձևերի իր դասակարգումն է առաջարկում, որն առանձնացվում է մեծ թվով փոփոխականների առկայությամբ: Խմբավորման համար նա օգտագործում է 3 փոփոխականներ՝ քաղաքական մրցակցություն, էլիտայի կառուցվածք և բնակչության քաղաքական մասնակցություն: Քաղաքական մրցակցությունը գնահատվում է բաց կամ փակ լինելու հանգամանքով, ինչը կապված է

¹³ Տե՛ս Նոյն տեղում՝ էջ 427-455:

ընդդիմության գործառնման հնարավորության հետ: Էլիտայի կառուցվածքի առանձնացումը կատարվում է էլիտայում ենթախմբերի առկայության և ինքնուրույնության հիմքով, ըստ այդմ՝ տարբերակում է մոնոլիտ և դիֆերենցացված էլիտաներ: Քաղաքական մասնակցությունը բնութագրվում է քաղաքական կյանքում բնակչության ընդգրկվածության աստիճանով, ըստ որի՝ բաժանում է ինկլյուզիվ (ներառող) և էքսկլյուզիվ (բացառող) համակարգեր:

Այս փոփոխականների համադրմամբ առաջ է քաշում քաղաքական համակարգի 6 տիպ՝ ավանդական, էգալիտար-ավտորիտար, ավտորիտար-բյուրոկրատական, ոչ էգալիտար ավտորիտար, մրցակցող-օլիգարխիա, լիբերալ դեմոկրատական:

Ավանդական համակարգը բնութագրական է միապետական ռեժիմներին, ուր իշխում է փակ մոնոլիտ ընտրանին, իսկ բնակչության մասնակցությունը քաղաքական գործընթացներին բացառված է: Միապետի չտարանջատված իշխանություն առկա է միայն վեց երկրում՝ Բահրեյն, Բրունեյ, Օման, Քաթար, Սաուդյան Արաբիա, ԱՄԷ, իսկ Սվազիլենդում դեռևս առկա է «պառլամենտ»:

Ավտորիտար բյուրոկրատական համակարգի օրինակ կարող են ծառայել 1970-80-ականների Լատինամերիկյան զինվորական ռեժիմները (Չիլի, Արգենտինա, Ուրուգվայ), ուր իշխում է ուղղակի կամ անուղղակի զինվորական ռեժիմը, բնակչության մասնակցությունը խիստ սահմանափակված է, և մեծ է պետության բյուրոկրատական ապարատի դերը:

Մրցակցող օլիգարխիայի համակարգը լայն տարածում ուներ անցյալում: Քանի որ շատ երկրներում էլիտաների մրցակցությունը նախորդել է բնակչության քաղաքական մասնակցությանը: Այսօր դա գոյություն ունի այն երկրներում, ուր իշխանության համար պայքարում բնակչությունն ընդհանուր առմամբ ազդեցություն չունի: Օրինակ՝ Տոնգոյում և Արևմտյան Սամոայում կուսակցություններ չկան, իսկ օրենսդիր իշխանության մարմինները ձևավորվում են տարբեր հայտնի կլանների կողմից:

Էգալիտար ավտորիտար համակարգին կարելի է դասել նախկին սոցիալիստական ճամբարի երկրները, ուր առկա էր հարաբերականորեն մոնոլիտ ընտրանի, բնակչությունը մոբիլիզացվում էր ռեժիմին աջակցելու համար՝ քաղաքական մասնակցության զանգվածային որոշակի ձևերով: Գերիշխում էր սոցիալական

հավասարության գաղափարը: Այսօր այս տիպին են դասվում Չինաստանը, Հյուսիսային Կորեան, Կուբան:

Ոչ էգալիտար ավտորիտար համակարգերն առկա էին այն երկրներում, ուր հաստատվել էին ֆաշիստական ռեժիմներ (Գերմանիա, Իսպանիա, Իտալիա):

Լիբերալ դեմոկրատական համակարգեր առկա են ժամանակակից եվրոպական երկրներում (Մեծ Բրիտանիայում, Շվեդիայում, Ֆրանսիայում և այլն), ԱՄՆ-ում, Կանադայում, Ավստրալիայում, Ճապոնիայում, Նոր Զելանդիայում:

Այս բաժանումները ցույց են տալիս պետության կառավարման ձևերի բազմազանությունը և դրանց տարբերությունները: Ամեն մի կառավարման ձև ունի իր առանձնահատկությունները, որոնք որոշվում են յուրաքանչյուր երկրի մշակույթով, պատմությամբ և քաղաքական համակարգով:

Եզրակացություն

Ամփոփելով պետական կառավարման ձևերի ազդեցությունը հասարակության վրա հողվածի վերաբերյալ աշխատանքը՝ գալիս եմ հետևյալ եզրահանգումներին.

1. Կառավարման համակարգը մեծ ազդեցություն է թողնում հասարակության կյանքի բոլոր կողմերի վրա. այն ձևավորում է մարդկանց արժեքները, հնարավորությունները, տնտեսական և սոցիալական պայմանները: Ահա մի քանի հիմնական ուղիներ, թե ինչպես է դա դրսևորվում.

2. Պետական կառավարման ձևերը տարբեր կերպ կարող են ապահովել երկրի քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական կայունությունը: Դեմոկրատական համակարգերն ավելի մեծ ճկունություն են ապահովում, որտեղ քաղաքացիներն ու ժողովրդավարական ինստիտուտները կարող են կանխել իշխանության չարաշահումը, մինչդեռ դիկտատուրաները կամ բյուրոկրատական համակարգերն ավելի կենտրոնացված են, բայց կարող են բերել կառավարման ծանրաբեռնվածության կամ չարդարացված ուժի կիրառման:

3. **Քաղաքացիական ազատություններ և իրավունքներ.**

Ժողովրդավարական համակարգերում մարդիկ սովորաբար ունեն խոսքի, մամուլի, հավաքների ազատություն, ընտրելու և ընտրվելու իրավունք: Իսկ ավտորիտար համակարգերում այդ ազատությունները սահմանափակված են, ինչը կարող է հանգեցնել վախի մթնոլորտի և պասիվության:

4. **Տնտեսական զարգացում և սոցիալական հավասարություն.** Կառավարման արդյունավետ համակարգերը հնարավորություն են տալիս խթանել ներդրումներ, աշխատատեղեր ստեղծել և ապահովել ավելի հավասար բաշխում: Մյուս կողմից՝ կոռումպացված կամ ոչ թափանցիկ կառավարումը խոչընդոտում է տնտեսական աճին և խորացնում սոցիալական անհավասարությունը:

5. **Կրթություն և մշակույթ.** Կառավարության քաղաքականությունները որոշում են կրթական համակարգի որակը, մշակույթի աջակցությունը և գիտելիքի տարածման հնարավորությունները: Ազատ և աջակցող միջավայրում զարգանում են ստեղծագործությունն ու նորարարությունը:

6. **Անվտանգություն և արդարություն.** Իրավական պետությունում գործում է օրենքի գերակայություն, ինչը մեծացնում է վստահությունը պետության նկատմամբ: Իսկ թույլ կամ անարդար կառավարման համակարգերը հաճախ բերում են անապահովության ու անարդարության զգացողության:

7. **Հասարակական ակտիվություն և վստահություն.** Եթե կառավարման համակարգը բաց է ու հաշվետու, ապա մարդիկ ավելի շատ են ներգրավվում հասարակական ու քաղաքական կյանքում: Իսկ փակ ու ճնշող համակարգերը հանգեցնում են թերահավատության, օտարացման ու հասարակական պասիվության:

Հետևապես՝ կառավարման համակարգը ոչ միայն որոշում է քաղաքական կառույցների գործառույթը, այլև ուղղակիորեն ձևավորում է մարդկանց առօրյա կյանքը, հասարակության արժեքներն ու ապագան:

Այս եզրահանգումներն ընդգծում են, որ պետական կառավարման ձևը ոչ միայն ձևավորում է երկրի քաղաքական համակարգը, այլև ազդում է հասարակության զարգացման, պետական կայունության և քաղաքացիական ազատությունների վրա:

ВЛИЯНИЕ ФОРМ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА ОБЩЕСТВО, ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ

ВАРДЕРЕСЯН ШУШАНИК

Старший патрульный, старший лейтенант
полиции МВД РА, соискатель Института
философии, социологии и права
Национальной академии наук Республики Армения

Аннотация: Целью данной статьи является не только анализ существующих форм государственного управления, но и понимание их влияния на общество - в какой степени они способствуют защите прав граждан, социальной справедливости, экономической стабильности и всеобщему благосостоянию. Изменение геополитической и экономической ситуации в мире часто заставляет государства адаптироваться к новым вызовам и трансформировать свои модели управления для будущей стабильности и глобальной конкурентоспособности. Поэтому в рамках статьи важно выявить, какие внешние и внутренние факторы влияют на выбор методов государственного управления.

Формы государственного управления сегодня стали не только целевой темой дискуссий, связанных с государственным устройством, но и имеют ключевое значение в процессах развития.

Изучение темы важно, поскольку дает возможность понять, как существующие системы управления способны реагировать на современные вызовы, и какие шаги необходимо предпринять, чтобы сделать формы государственного управления эффективными и устойчивыми в современных условиях.

Ключевые слова: Государственное управление, Форма государства, Формы управления, Монархия, Политея, Аристократическая демократия, Президентская республика.

THE CONTEMPORARY MAIN FORMS OF PUBLIC ADMINISTRATION

VARDERESYAN SHUSHANIK

Senior patrolman, senior lieutenant of the RA Ministry
of Internal Affairs Police, applicant of the Institute
of Philosophy, Sociology and Law of the National Academy
of Sciences of the Republic of Armenia

Summary: This article aims not only to analyze the existing forms of state governance, but also to understand their impact on society - to what extent they contribute to the protection of citizens' rights, social justice, economic stability and general well-being. Changing geopolitical and economic situations around the world often force states to adapt to new challenges and transform their governance models for further stability and global competitiveness.

Therefore, within the framework of the article, it is important to identify what external and internal factors influence the choice of state governance methods.

Today, forms of state governance have become not only a target topic in discussions related to the state system, but also have a key importance in development processes.

The study of the topic is important, as it provides an opportunity to understand how existing governance systems are able to respond to modern challenges, and what steps need to be taken to ensure that forms of state governance are effective and sustainable in our current conditions.

Keywords: Public administration, form of state, forms of government, monarchy, politeia, aristocratic democracy, presidential republic.